

**UMUMTA'LIM MAKTABLARINING 6-SINF TASVIRIY SAN'AT DARSLARIDA
"ADABIY ASAR SYUJETI ASOSIDA MUSTAQIL KOMPOZITSIYA ISHLASH"
METODIKASINI O'RGATISH.**

Mamatqulov Rashidbek Ravshanbekovich¹,

Abduraximova Shaxnozaxon Abduqaxxor qizi²

Qo`qon davlat universiteti, San`atshunoslik va sport fakulteti, Tasviriy
san'at va muhandislik grafikasi yonalishi V.1 Dotsenti.

mamatqulovrashidbek62@gmail.com

Qo`qon davlat universiteti, San`atshunoslik va sport fakulteti, Tasviriy san`at va
muhandislik grafikasi yo`nalishi, 3-bosqish 01/23 guruh talabasi,
shahnozaabdurahimova208@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada 6-sinf o'quvchilari uchun tasviriy san'at darslarida adabiy asar syujetiga asoslanib mustaqil kompozitsiya yaratish metodikasi tatbiq etiladi. Syujet va kompozitsiya tushunchalari san'at va adabiyot sohalari kontekstida ko'rib chiqiladi, kompozitsiyaning shakl, rang, chiziq va fazoviy joylashuv orqali mazmunni ifodalashdagi roli alohida ta'kidlanadi. Maqolada dars jarayonidagi bosqichlar ko'rib chiqiladi. Shu orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlashi, badiiy tafakkuri va estetik madaniyati rivojlantiriladi. Natijada, adabiyot va tasviriy san'atni integratsiyalashgan tarzda o'rgatish orqali 6-sinf darslarida o'ziga xos tayyorgarlik hamda ijodiy pedagogik muhit yaratiladi.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, kompozitsiya, adabiy asar, syujet, mustaqil ish, o'quvchilar, badiiy tafakkur, rang va shakl, fon va markaziy obraz, muvozanat va ritm, kontrast, ijodiy yondashuv, san'at metodikasi, pedagogik yondashuv, vizual tafakkur, ijodiy kompetensiya, san'at va adabiyot integratsiyasi, dars jarayoni, amaliy ko'nikmalar, ta'limda innovatsion metodlar.

Аннотация:

В статье представлена методика создания самостоятельной композиции по сюжету литературного произведения на уроках изобразительного искусства учащихся 6-го класса. Понятия сюжета и композиции рассматриваются в контексте литературного искусства, подчёркивается роль композиции в выражении содержания через форму, цвет, линию и пространственное построение. В статье рассматриваются этапы процесса урока, что способствует развитию творческого мышления, художественного воображения и эстетической культуры учащихся. В результате, благодаря

интегрированному обучению литературе и изобразительному искусству, на уроках 6-го класса создаётся уникальная подготовительная и творческая педагогическая среда.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, композиция, литературное произведение, сюжет, самостоятельная работа, учащиеся, художественное мышление, цвет и форма, фон и центральный образ, равновесие и ритм, контраст, творческий подход, художественная методика, педагогический подход, образное мышление, творческая компетентность, интеграция искусства и литературы, процесс урока, практические навыки, инновационные методы в образовании.

Abstract:

This article introduces the methodology of creating an independent composition based on the plot of a literary work in fine arts lessons for 6th grade students. The concepts of plot and composition are considered in the context of the fields of art and literature, and the role of composition in expressing content through form, color, line, and spatial arrangement is emphasized. The article examines the stages of the lesson process. This develops students' creative thinking, artistic imagination, and aesthetic culture. As a result, through integrated teaching of literature and fine arts, a unique preparation and creative pedagogical environment are created in 6th grade lessons.

Keywords: Fine arts, composition, literary work, plot, independent work, students, artistic thinking, color and form, background and central image, balance and rhythm, contrast, creative approach, art methodology, pedagogical approach, visual thinking, creative competence, integration of art and literature, lesson process, practical skills, innovative methods in education.

Badiiy madaniyatni shakllantirish va san'at ta'limini rivojlantirish bugungi ta'lim maydonida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida tasviriy san'at fani o'quvchilarning estetik didini, ijodiy fikrlashini va badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi. 6-sinf bosqichi esa o'quvchilarning abstrakt tushunchalarni bosqichma-bosqich egallashi va ijodiy faoliyatga tayyorgarlik darajasida joylashgan. Shu nuqtayi nazardan, adabiy asar syujeti asosida mustaqil kompozitsiya ishlash metodikasi — o'quvchilarga adabiy mazmunni tasviriy san'at vositalarida ifodalash imkonini beruvchi ta'limiy-pedagogik yondashuvdir.

Adabiy asar syujeti (voqealar rivoji, xarakterlar, dramatik ziddiyat va yechimlar silsilasi) bilan tasviriy san'atdagi kompozitsiya (shakl, chiziq, rang, fazoviy joylashuv vositalari orqali mazmunni ifodalash) tushunchalari o'zaro bog'liq bo'lib, ularni maktab ta'limida integratsiyalash imkoniyatlari izlanmoqda. Tasviriy san'at darsida adabiy syujetni mustaqil

kompozitsiyaviy ishga aylantirish — o'quvchilarning adabiy asarni tushunishidan boshlab, uning mazmunini vizual shaklga ko'chirishga o'tish jarayonini ta'minlaydi. Bu jarayon ijodiy fikrlashni, estetik tafakkurni hamda san'at tushunchalarini chuqurroq shakllantirishga yordam beradi.

Shuningdek, O'zbekistonda tasviriy san'at o'qitish metodikasi taraqqiyoti muhim bosqichdan o'tgan. Masalan, darslik va metodik qo'llanmalarda tasviriy san'at mavzularini nazariy va amaliy jihatdan o'rgatish tartibi belgilab qo'yilgan, kompozitsiyaga ham alohida e'tibor berilgan. Maktab dasturlari, darsliklar va metodik tavsiyalar o'zgaruvchan pedagogik va madaniy sharoitlarga moslashgan holda, ijodiy faollik, turfa metodlar va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvni qo'llab-quvvatlamogda.

6-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan tasviriy san'at darslarida adabiy asar syujeti asosida mustaqil kompozitsiya ishlash pedagogik jihatdan ham maqsadga muvofiqdir. Bu yoshdagi o'quvchilar an'anaviy «rasm chizish»dan tashqariga chiqib, syujetni anglash, uni tasviriy shaklga aylantirish, rang-chiziq vositalarini tanlab qo'llash hamda yakuniy ijodiy mahsulni tahlil qilish jarayonlarini bosqichma-bosqich o'zlashtirishlari mumkin. Shu bilan birga, bu yondashuv o'qituvchilarga metodik rejalashtirish, o'quvchilarning ijodiy faoliyatini boshqarish va baholashda yangi imkoniyatlar beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — 6-sinf umumta'lim maktablarida tasviriy san'at darslarida adabiy asar syujeti asosida mustaqil kompozitsiya yaratish metodikasini aniqlash, uning metodik bosqichlari, dars jarayonida qo'llaniladigan metodlar va pedagogik vositalarni tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqot vazifalari quyidagicha belgilanadi:

1. Adabiy asar syujeti va tasviriy san'at kompozitsiyasi tushunchalarini nazariy jihatdan o'rganish.
2. 6-sinf o'quvchilari uchun adabiy syujet asosida mustaqil kompozitsiya yaratish jarayonining pedagogik xususiyatlarini aniqlash.
3. Dars jarayonida qo'llaniladigan metodlar, vositalar va baholash mezonlarini aniqlash.
4. O'quvchilarning ijodiy faoliyatini rag'batlantirish hamda badiiy tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy metodik yondashuvni tayyorlash.

Tadqiqot usullari sifatida adabiyotshunoslik va san'atshunoslik adabiyoti tahlili, pedagogik kuzatuv, dars jarayonida o'quvchilarning ijodiy ishlari namunalari tahlili va o'qituvchi intervyulari kabilar qo'llanadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarning ijodiy ko'nikmalarini shakllantirish, o'zini ifodalash va o'zaro hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

E'tibor beriladigan jihatlaridan biri — adabiy syujet hamda tasviriy san'at elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni amaliy dars jarayonida tashkil etish metodik jihatdan muhimdir. Syujetni vizual shaklda ifodalashda rang, chiziq, shakl va fazoviy joylashuv kabi san'at vositalarini tanlashda o'quvchilarning ijtimoiy-madaniy tajribasi, adabiy asarning

mazmuni va o'qituvchining metodik yondashuvi rol o'ynaydi. Shu kabilar dars rejasini, topshiriqni va baholash mezonlarini tayyorlashda inobatga olinishi muhim.

6-sinf maktab dasturida tasviriy san'at darslari o'quvchilarning san'at tilida fikrlashi, badiiy tasavvuri, estetik didi, hamda ijodiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Adabiy asar syujetini vizual tasvirga aylantirish esa bu jarayonni yanada boyitadi: o'quvchi adabiyot bilan san'at o'rtasida ko'priq quradi, matnda ifodalangan voqea, obraz, muhitni o'zicha tasavvur qiladi va ijodiy amaliy ish orqali mustaqil san'at asarini yaratadi. Shu nuqtai nazardan, adabiy syujet asosida kompozitsiya ishlash – o'quvchilarning o'z modelini yaratish, syujetni san'at tili orqali ifodalash, kompozitsiya elementlari va qonun-qoidalarini real ijod jarayonida qo'llash imkonini beradi. Bu esa darsni faollashtiradi, o'quvchilarni intellektual va badiiy jihatdan faollashtiradi, ularning ijodiy boraverni, muammoga innovatsion yondashuvini rag'batlantiradi.

Tasviriy san'at o'qitish metodikasida kompozitsiya tushunchasi markaziy ahamiyatga ega. Kompozitsiya – badiiy asarning mazmun-goyasi, obrazlar va elementi o'rtasidagi munosabat, shakl, chiziq, rang va fazo kabi elementlarning uyg'un tashkil etilishi jarayonidir. O'quv poketida adabiy syujetni o'zicha tahlil qilishdangina emas, balki uni san'at uslubida kompozitsiyaga aylantirishga metodik jihatdan tayyorlash muhimdir. Metodika doirasida adabiy asar syujeti tarkibiy qismlari (obrazlar, muhit, voqea silsilasi) aniqlanadi, keyin ularning san'at tilida qanday ifodalanishi mumkinligi muhokama qilinadi. Masalan, turli bo'yoq texnikalari, shakl va chiziqlarning syujet bilan mosligi, fon va markaziy obrazning joylashuvi, ritm va muvozanat qonunlarining ijodiy ishda qo'llanishi talqin etiladi. O'qituvchi dastlab adabiy asarni tanlashda o'quvchilarning yoshiga, vizual potentsialiga mos bo'lishini ta'minlashi lozim: syujet aniq, obrazlar soni o'rtacha, vizual ifodasi mumkin bo'lgan bo'lishi zarur.

Dars jarayoni bir nechta bosqichdan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq. Eng avvalo, tanlangan adabiy asar syujeti maktab o'quvchilari bilan umumiy muhokama qilinadi: qahramonlar kimlar, voqea qayerda va qanday rivojlanadi, nima sababdan voqea sodir bo'ladi. Bu tayyorgarlik bosqichi o'quvchilarning syujet mazmunini tushunishini, vizual-tasavvurini shakllantirishni ta'minlaydi. Keyingi bosqichda o'quvchilar syujetning asosiy obrazlarini, muhitini, jarayonini tasviriy san'at tilida loyihalashlari uchun vazifalar beriladi: markaziy obraz kim/bu, fon qanday bo'ladi, kompozitsiyada nima birinchi o'rinda turadi, qaysi rang-shakl muhitni aks ettiradi va hokazo. Bu analitik bosqichda o'qituvchi kompozitsiyaning asosiy elementlari va qoidalari haqida tushuntirish beradi: muvozanat, ritm, markaziy fokus, kontrast, shakl va chiziq munosabatlari. Undan so'ng loyihalash bosqichi boshlanadi: o'quvchilar biror eskiz yoki qoralama tayyorlaydi, tanlangan syujetni san'at asari shaklida ifodalash uchun materiallar, uslublar, texnikalarni ko'rib chiqadi. O'qituvchi bu bosqichda metodik ko'rsatmalar sifatida «markaziy obraz diqqat markazida joylashsin», «fon

elementlari bilan yordamchi obrazlarni ajratib turguncha», «ranglar syujet kayfiyatiga mos tanlansin» kabi maslahatlar beradi. Mustaqil ijodiy bosqichda esa o'quvchilar tanlangan material bilan (qog'oz, bo'yoq, akvarel, guash, marker) kompozitsiyani mustaqil yaratadilar, o'z ijodiy qarorini bildiradilar. Bu bosqichda o'qituvchi konsul-tant sifatida faol bo'ladi, o'quvchilarning ishlarini kuzatadi, individual va guruh yordam ko'rsatadi. Yakuniy bosqich – refleksiya va baholash: o'quvchilar o'z ishlarini baholaydilar, «men syujetni qanday tasavvur qildim?», «kompozitsiyada nimaga e'tibor qildim?», «agar qayta ishlasam nima o'zgartirardim?» degan savollar asosida fikr yuritadilar. O'qituvchi baholash mezonlarini tushuntiradi: syujetga muvofiqlik, kompozitsiyaning tuzilishi, rang-shakl bilan ifodalash, ijodiy yondashuv. Shundan so'ng sinf ichida ko'rgazma uyushtirilishi, o'quvchilar ishlarini bir-biriga taqdim etadi, tajriba almashadi. Amaliyot shuni ko'rsatdiki, adabiy asar syujeti asosida kompozitsiya ishlash o'quvchilarning ijodiy faolligini sezilarli oshiradi. O'quvchilar matn mazmunini tushunishi bilan birga, uni san'at tili orqali shakllantirish orqali badiiy ifoda ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Ularning tasavvur doirasi kengayadi, turli vizual imkoniyatlar bilan tanishadi va mustaqil ijodiy qarorlarni amalga oshirish imkoniyatini topadi. Shu bilan birga dars jarayonida ayrim muammolar ham namoyon bo'ldi: syujetni vizual kompozitsiyaga aylantirishda o'quvchilarda tafakkur sustligi kuzatildi, kompozitsiyaning tuzilish qoidalari yetarlicha egallanmadi, rang-shakl tanlashda tajriba kamligi ko'rindi. Bundan tashqari, sinfda material-jihozlar cheklanganligi, vaqt chegarasi darsni to'liq amalga oshirishga to'sqinlik qildi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tanlov adabiy asarni oldindan sinovdan o'tkazish, tayyorgarlik bosqichlarini kengaytirish, materiallardan foydalanishni oldindan rejalashtirish, interaktiv usullar (masalan, slaydlar, video misollar)ni joriy etish tavsiya etildi. O'qituvchining faol qo'llab-quvvatlashi, guruh va individual ishlarni uyg'un tashkil etishi, dars bosqichlarini aniq rejalashtirish dars samaradorligini oshirdi.

Mazkur metodik yondashuv o'quv jarayonini mazmunli, interfaol va yaratuvchan qilishga xizmat qiladi. Adabiy asar syujeti asosida mustaqil kompozitsiya ishlash o'quvchilarda san'at-adabiyot integratsiyasini amalga oshirishga yordam beradi, ijodiy fikrlash va badiiy ifoda ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'qituvchilarga adabiy asar tanlashda o'quvchilarning yosh va san'at qobiliyatiga mos syujetlarni tanlash, dars bosqichlarini modulga ajratish va har bosqich uchun aniq vaqt va resurslarni belgilang, material-resurslar bilan ta'minlash, baholash mezonlarini bosqich-bosqich e'lon qilish, guruh-muloqotli ishlar va ko'rgazma-faoliyatlar orqali motivatsiyani oshirish tavsiya etiladi. Kelajakda esa turli sinflarda (masalan, 7-sinf) syujetli kompozitsiya ishlash bo'yicha malakaviy ishlar, tanlov-ko'rgazma o'tkazish orqali metodika yanada takomillashtirilishi mumkin.

Mazkur tadqiqot davomida 6-sinf “Tasviriy san’at” darsi kontekstida adabiy asar syujeti asosida mustaqil kompozitsiya ishlash metodikasi har jihatdan ko‘rib chiqildi. Dars jarayonining tayyorgarlik bosqichidan to ijodiy va refleksiya bosqichigacha bo‘lgan bosqichlari tizimli tarzda aniqlab berildi, o‘qituvchining va o‘quvchining faol ishtiroki bilan amalga oshiriladigan aniq yo‘nalishlar yuritildi. Tanlangan adabiy asar syujeti vizual tasvirga aylantirilishi jarayonida syujetni tahlil qilish, obrazlar va muhitni ajratish, kompozitsiyaning elementlari (shakl, chiziq, rang, fazo) hamda qonun-qoidalar (muvozanat, markaziy fokus, ritm, kontrast) bilan bog‘lash kabi nazariy-metodik jihatlar yoritildi. Amaliy bosqichlarda o‘quvchilarning mustaqil ijodiy ishlari, taqdimotlari, muhokamalari orqali tajriba yuritilib, natijalari va duch kelgan muammolar tahlil qilindi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, adabiy syujet asosida kompozitsiya ishlash o‘quvchilarning badiiy fikrlashi, ijodiy qarorlari hamda san’at-adabiyot integratsiyasiga nisbatan yondoshuvi sezilarli darajada rivojlantiradi.

Tajriba davomida erk etilgan asosiy jihatlar shuki: syujetga mos ravishda kompozitsiya yaratish o‘quvchilarda konseptual tushunchani chuqurlashtiradi; kompozitsiyaning tuzilishi va san’at tilidagi ifodasi bo‘yicha aniqlik o‘sadi; mustaqil ijodiy bosqich esa shaxsiy ijodiy yondashuvni rag‘batlantiradi. Shu bilan birga, muammolar ham aniqlangan: adabiy syujetni vizual shaklga aylantirishda o‘quvchilarda tafakkur va tasavvur faoliyati sustroq bo‘lgan, kompozitsiyaga qo‘yilgan qonun-qoidalar yetarlicha o‘zlashtirilmagan, rang-shakl tanlashda tajriba kamligi sezilgan. Bundan tashqari, dars vaqtining cheklanganligi, material-jihozlar bilan ta’minlashdagi kamchiliklar darsning yuqori darajada samarali o‘tishiga to‘sqinlik qilgan.

Metodik jihatdan qo‘yilgan bosqichlarning aniq belgilanishi, o‘qituvchining faol qo‘llab-quvvatlashi, o‘quvchilar o‘rtasida hamkorlik va muhokama imkoniyatlarining yaratilishi darsning muvaffaqiyatini ta’minlashda muhim omillardandir. Ushbu yondashuv darsni interfaol, yaratuvchan va mazmunli qilishga xizmat qiladi; adabiy asar syujeti orqali san’at darslarida ijodiy va analitik ko‘nikmalar bir vaqtda shakllanadi. Shu sababli metodik qo‘llanma sifatida tanlangan adabiy asar syujetini yoshga va o‘quvchilarning san’at qobiliyatiga mos tanlash, dars bosqichlarini modulga ajratish va har bosqich uchun aniq vaqt va resurslar belgilash tavsiya etiladi.

Kelgusida turli sinf — masalan, 7-sinf va undan yuqori sinflar — uchun syujetli kompozitsiya ishlash bo‘yicha o‘xshash metodikalar ishlab chiqilishi mumkin. Bundan tashqari, maktab ichida ko‘rgazma, tanlovlar, raqamli vositalar orqali boyitilgan ijodiy muhit yaratish, material-jihozlar bilan ta’minlashni mustahkamlash, o‘quvchilarning ishlarini jamoatchilikka taqdim etish orqali motivatsiyani oshirish tavsiya etiladi. Shu jihatdan bu metodika san’at darslari sifatini oshirish, o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini kengaytirish hamda maktabdagi ta’lim mazmunini boyitishga xizmat qilishi muhimdir.

Ushbu metodologik yondashuvni amaliyotga tatbiq etish orqali maktab ta'limida adabiyot va tasviriy san'at fani integratsiyasini amalga oshirishga erishish mumkin. O'quvchining adabiy matn bilan ishlashdan boshlab san'at asarini yaratishgacha bo'lgan jarayoni – nafaqat san'atdid, balki tahliliy fikrlash, ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Bu holat maktab ta'limida o'quvchilarga san'atni tafakkurga ega bo'lgan, o'z fikrini badiiy vositalar orqali ifodalay oladigan, adabiyot va san'atni birlashtira oladigan shaxs sifatida shakllanishiga imkon yaratadi. Shunday qilib, adabiy syujet asosida mustaqil kompozitsiya ishlash metodikasi ta'lim jarayonining zamonaviy talablari bilan uzviy mos keladi hamda o'quvchilarning ijodiy va kognitiv rivojlanishiga maqsadli hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdirasilov S. F. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2012.
2. Oripov B. N. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi. Toshkent: nashriyot, 2005.
3. Azimova B. Z. Natyurmort tuzish va tasvirlash metodikasi. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 1984.
4. Abdullayev S. S. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2014. ISBN 978-9943-4492-9-9.
5. "San'at asarlarida kompozitsiya va uning muhim ahamiyati". I. S. Baxriyev. Maqola, 2023.
6. "Tasviriy san'at darslarida kompozitsiya tushunchasi hamda..." (tasviriy san'at metodikasi bo'yicha maqola).
7. Komilov F. "Shaxsning badiiy madaniyati va ma'naviyatini rivojlantirishda tasviriy san'at...". Maqola, 2024.
8. "Taassurotlar orqali tuzilgan kompozitsiya..." Maqola, 2024.
9. Rajabov R. Tasviriy san'at. 5-sinf. Toshkent: 2015.
10. "Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi" (koplab bosqichlari bilan). NamDU.
11. "Tasviriy san'at o'qitish metodikasi" (o'quv qo'llanma) — muallif S. F. Abdirasilov.
12. Qurbonova B. M. "O'quvchilarni tasviriy san'at darslarida kompozitsiya tuzishga o'rgatish jarayonlari". Ilmiy-metodik jurnal, 2024.
13. Xoshimjonovna X. G. "Badiiy asarda syujet va kompozitsiyaning ifodalanishi". Journal of New Century Innovations, Vol. 19, Issue 2, December 2022.
14. I. S. Baxriyev. "Tasviriy san'at rivojida kompozitsiyaning ahamiyati". Ilmiy maqola, 2022.
15. Ermuminov A. T. "Badiiy asar kompozitsiyasi va eskizlarini yaratish". Maqola, 2024.
16. Mardiyeva M. Z. "O'quvchilarni rangtasvirda manzara kompozitsiya ishlashga o'rgatishning pedagogik talablari". Yosh Olimlar Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi materiallari, 2023.

17. Nishonbekovich N. U. "Tasviriy san'at darslarida kreativ yondashuv metodlari". Iqro jurnali, 2025.
18. "Badiiy asar kompozitsiyasida syujet va fabula: turli qarashlar va xulosalar". Abdullayeva U. R. Ilmiy xabarlar, 2025, 4-son.
19. "Badiiy asar syujeti va kompozitsiyasi". Referat, 2019.
20. S. F. Abdirasilov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2012.